

Výlet do krajiny slov a hlásek – program na rozvíjení jazykových schopností podle Elkonina pro třídy mateřských škol metodická příručka

V současné době probíhá na úrovni státu revize *Rámcového vzdělávacího programu pro předškolní vzdělávání*. Přestože neobsahuje žádné zásadní změny, klade větší důraz na plynulý přechod dětí do základního vzdělávání. Předčtenářská gramotnost je důležitým předpokladem pro pozdější nabývání vzdělání jedince. Její rozvoj a kvalitně postavené základy pro osvojování si čtení a psaní je tedy nutné budovat již v mateřské škole. Jednou složkou čtenářské gramotnosti je fonologické a zejména fonematické uvědomování.¹ Dle autorek recenzované knihy se jedná o klíčovou schopnost, která umožňuje dětem pochopit, jak se tvoří z hlásek slova, která lze následně přiřazením grafémů zapsat. Na základě spolupráce autorek dlouhodobě pracujících s dětmi předškolního věku

vznikla publikace *Výlet do krajiny slov a hlásek – Program na rozvíjení jazykových schopností podle Elkonina pro třídy mateřských škol*.

V mateřských školách učitelky tradičně rozvíjely fonologické schopnosti, vyvozovaly první a poslední hlásku slov, vytleskávaly slabiky ve slovech a podobně. Metodická příručka však přináší učitelkám ve školkách ucelený nástroj, jak správně didakticky postupovat v rozvoji fonologického a zejména fonematického uvědomování. V některých mateřských školách a poradenských zařízeních v Čechách i na Slovensku je již několik let využíván základní intervenční program *Tréninku jazykových schopností* podle D. B. Elkonina (Mikulajová, Nováková Schöffelová, Tokárová, Dostálová, 2016). Jeho pomocí proškolení pedago-

¹ „Fonematické uvědomování – chápání, že slova kromě významu mají zvukovou formu a tu tvoří řetězce plynule vyslovených hlásek. Uvědomování si hláskové (přesněji fonémové) struktury slov, jako například identifikování hlásek ve slově ve správném pořadí, hlásková analýza a syntéza, schopnost manipulovat s hláskami (přidat, odebrat, spočítat, změnit pořadí apod.)“ (Mikulajová et al., 2016, str. 8).

gové stimulují fonematické uvědomování dětí s odhaleným deficitem v oblasti jazykových schopností. Recenzovaná kniha reaguje na poptávku předškolních pedagogů, kteří vnímají potřebu podporovat fonematické uvědomování u všech dětí před přechodem do základní školy. Recenzovaná kniha tak přináší nástroj, kterým lze podporovat děti v předškolním věku, aby neprožily neúspěch po přechodu do základní školy. Autorky knihy v úvodu zmiňují analýzu prvních učebnic čtení pro první třídy, která ukazuje, že se v prvním ročníku základní školy „počítá“ s již vybudovanou schopností rozeznávat hlásky nejen na začátku a konci slov, ale také uvnitř. Odhalují tím mezeru ve výstupu RVP PV a navazujícím učivu RVP ZV.

Kniha v úvodu seznamuje uživatele s významem fonematického uvědomování pro osvojování si gramotnosti. Vysvětluje didaktické postupy v práci na základě vývojové posloupnosti jednotlivých jazykových schopností. Další část knihy je již ryze praktická a obsahuje nejprve metodické pokyny k práci a pak již jednotlivé lekce určené k práci s dětmi v MŠ. Pro uživatele je tato část knihy stěžejní pro realizaci programu s dětmi v mateřské škole. Vysvětluje základní principy metodické práce, které se pravidelně střídají v návaznosti na učivo. Pro lepší orientaci v jednotlivých lekcích a menší náročnost práce dětí i pedagogů v lekcích jsou v knize používány různé ikony, které usnadňují přípravu učitele na lekci. Kniha také obsahuje jmenný seznam slovní zásoby, která je v lekcích používána. Prá-

vě správné užití slovní zásoby zajišťuje didaktickou posloupnost učiva, kterou by učitel neměl měnit. Tento přínos vnímám jako důležitý pro předškolní pedagogy, kteří v dobré víře sice podporují jednotlivé jazykové dovednosti – vyvození první hlásky a podobně, ale nemohou mít dokonalé povědomí o stupňující obtížnosti učiva skrze použitá slova při práci nebo jejich způsobu vyslovení.

Recenzovaná kniha navazuje na předchozí metodické příručky určené pro intervenční práci s dětmi v malých skupinách či dětmi se sluchovým postižením (Nováková, Nováková Schöffelová & Mikulajová, 2020). Má několik shodných rovin, kde navazuje na předchozí zpracování programu.

Způsob učení vychází z myšlenek L. S. Vygotského z koncepce „zóny nejbližšího vývoje“ a principu modelování obsahu učení. Právě k modelování učiva jsou v metodice používány názorné pomůcky ve formě žetonů nebo grafického znázornění slabik a „domečků“ pro slova. Práce s dětmi je motivovaná pohádkovým tématem *Krajiny slov a hlásek*, kde jsou jednotlivé vlastnosti jazyka připisány pohádkovým postavám – Mistr Slabika, Hlásulky a další. To navazuje na vývojové potřeby dětí předškolního věku, které mají bohatě rozvinutou fantazii a silnou potřebu hry, která je základním prostředkem jejich učení. Práce s chybou zosobněnou postavou Bacila Omyla je dalším důležitým momentem v procesu učení.

Odlišením od původních zpracování je, že metodika pro MŠ obsahuje pouze

učivo předgrafémové části. Cílem celé metodiky není naučit děti psát nebo předčasně zavádět písmena již v předškolním vzdělávání. Naopak v metodice pro mateřské školy je cílem pomoci dětem ukotvit fonematické uvědomování tak, aby pro ně bylo snadné na zvnitřněnou fonémovou strukturu jazyka „nasadit“ grafémy v základní škole.

Rozpracování jednotlivých lekcí v knize určené mateřským školám je velmi uživatelsky příznivé. Vždy formuluje vzdělávací cíl lekce a vyjmenovává nutné pomůcky k práci. Dále pak naprosto popisně zpracovává jednotlivé úkoly v lekcích. Hlavní přínos této knihy dle mého názoru spočívá v úpravě organizace práce s dětmi tak, aby byla omezena hromadná organizace a frontální způsob práce s dětmi. To koresponduje právě s myšlenkami RVP PV, který poukazuje na uplatňování různých organizačních forem práce – skupinové, individuální i hromadné. Tato změna umožňuje používání tréninku jazykových schopností v běžné skupině dětí v mateřské škole. V lekcích je často využívána práce ve dvojici či skupině. Dělení dětí do skupin pomáhá učitelům aktuálně individualizovat práci dětem v lekci dle jejich možností a potřeb. To podporuje také významně rozšířená slovní zásoba v metodice, která je doplněna obrazovým materiálem.

Pro učitele je v lekcích konkrétně zpracované zadání úkolů dětem a pro orientaci zapsáno tučným písmem. Není nutné doslovně dodržet zapsané, jelikož by se jistě narušila autenticita práce uč-

tele. Zapsané formulace však pomáhají dodržet kontinuitu pohádkového motivu v lekcích, a hlavně pracují s otevřenými otázkami, které u dětí podporují kritické myšlení a možnost samostatně si budovat své poznatky. Takový způsob komunikace s dětmi považují za nástroj proměny předškolního vzdělávání. Nepředkládat dětem hotové poznatky, ale nechat je objevovat nové a provázet je při jejich cestě za poznáním. Jako lektorka programu musím poznamenat, že právě sledování AHA efektu u dětí v průběhu lekcí mi dodává radost z práce.

V knize autorky myslí i na uživatelskou stránku knihy a ponechávají prostor na osobní záznamy k jednotlivým lekcím. To mně osobně pomáhá vyhnout se chybám při opakování lekce s další skupinou dětí.

Velmi podnětnou částí knihy je v závěrečné části *Banka dalších úkolů na procvičování*. Autorky jsou si vědomy rozdílných potřeb dětí v programu. Je zcela na konkrétním učitelovi, jak rychlou zvolí cestu metodikou v průběhu roku. Každá skupina dětí v MŠ je specifická a může mít rozdílné potřeby. Pokud je potřeba, mohou učitelé zpomalit postup lekce a podpořit některé dovednosti dalšími úkoly na ukotvení učiva. To mohou využít jak skupinově, tak individuálně s konkrétním dítětem. Zvláštní péče se v metodice pro MŠ věnuje i dětem, které si dovednosti osvojují rychleji. Autorky stále zohledňují individualitu dětí a jejich potřeby. Pro „bystré děti“ obsahují některé lekce zvláštní doplňkové úkoly nebo

jinou slovní zásobu, čímž chtějí podpořit jejich zvědavost a udržet jejich pozornost při práci ve skupině. Dalším nástrojem pro zapojení bystrých dětí je funkce kontrolora. Dítě, které si již učivo osvojilo, pomáhá učitelce s kontrolou dílčích úkolů ostatních dětí. Tato diferenciací může být zároveň cennou pomocí pro učitelky, které program s dětmi realizují.

Jako předškolní pedagožka a realizátorka zmiňovaného programu v mateřské škole mohu recenzovanou knihu pouze doporučit. Považuji ji za cennou a potřebnou podporu pro děti a neméně pro pedagogy. Pomohla mi lépe si uvědomit důležitost střídání různých forem organizace v MŠ a více se zaměřit na kritické myšlení dětí. Ukázat dětem hravé a zábavné učení, a také že chyba nevedí, ale pomáhá nám se učit. Kniha mi poskytla neocenitelnou didaktickou

podporu, která mi pomáhá překonávat úskalí v práci. Připomíná nutnost individualizace při práci s dětmi. Výstupy dětí na konci programu mě silně motivují v pedagogické práci. Věřím, že *Program rozvoje jazykových schopností pro třídy mateřských škol* pomůže usnadnit dětem vstup do základního vzdělávání. Cením si práce autorek, které stále hodnotí využívání původní metodiky a snaží se ji uzpůsobit pro potřeby všech dětí. Věřím, že takový styl práce i prohloubí míru spolupráce a vzájemného respektu mezi pedagogy předškolního a základního stupně vzdělávání. Naším společným cílem je spokojené dítě, které se rádo učí a dokáže překonat drobné překážky v bezpečném školním prostředí. Má radost ze svých úspěchů, nebojí se chyby a zapojí se do společné práce ve skupině vrstevníků.

Literatura

- Mikulajová, M., Nováková Schöffelová, M., Tokárová, O., & Dostálová, A. (2016). *Trénink jazykových schopností podle D. B. Elkonina: předgrafémová a grafémová etapa*. Praha-východ: Centrum ROZUM.
- Nováková Schöffelová, M., Kejřová, A., Mikulajová, M., Sümegiová, Z., & Tokárová, O. (2024). *Program pro rozvíjení jazykových schopností podle Elkonina pro třídy mateřských škol Metodická příručka*. Praha-východ: Školské poradenské zařízení Centrum Rozum.

Zdeňka Lodlová